

ІСТОРІЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ

"Medici non sunt propriae testes, sed magis est iudicium quam
testimonium"

Флавій Петро Савватій Юстиніан

Вступ

Виникнення і розвиток судової медицини тісно пов'язані з розвитком держави і права. Формуванню судової медицини як науки передував тривалий період експертної практики.

Історичний розвиток адміністративно-судової практики вимагав залучення досвідчених осіб до розслідування та розгляду справ, які вимагали спеціальних медичних знань.

Вступ

У найдавніших законодавствах Стародавнього Риму, в Древній Греції, Індії та Китаї, зокрема, в манускриптах індусів (Аюр-Веда, 600 років до н.е.) та в книгах Мойсея, трапляються визначення судово-медичного характеру.

В збережених пам'ятках писемності Стародавнього Риму, Греції, Індії є відомості щодо практичного використання медичних обстежень для суду і слідства. Наприклад, ще в 44 р. до н.е. в Стародавньому Римі під час обстеження вбитого Юлія Цезаря придворним лікарем Антистієм було встановлено, що з 27 ран, виявлених на тілі імператора, тільки одна проникаюча в грудну порожнину, була визнана смертельною. Це яскравий приклад експертного мислення лікаря.

Вступ

У Месопотамії, Стародавньому Єгипті, за законами єгипетських жерців, вагітна жінка, яка скоїла вбивство, звільнялась від смертної кари. Факт її вагітності встановлювали самі жерці або запрошували для цього лікарів, повитух чи інших осіб. Коло питань, які підлягали визначенню, постійно розширювалось.

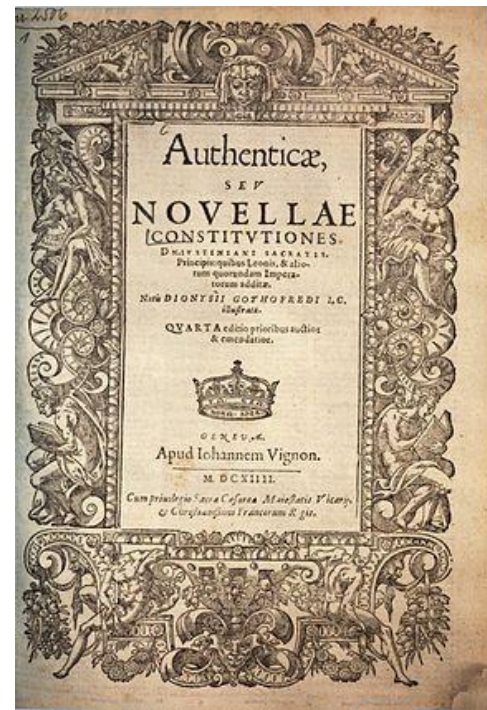
У рукописах Мойсея, Талмуді (1 ст. до н.е.) вже докладно обгрунтовувалась необхідність лікарів для встановлення терміну зачаття, особливостей пошкодження тощо. Але стверджувати, що тоді існувала судово-медична експертиза, було б неправильно, бо в той час не було ні судової медицини, ні лікарів, які б займалися цією діяльністю.

Перші згадки про необхідність присутності лікарів при судовому

У відомому Кодексі Юстиніана I (529–534 р.н.е.) процесі підкреслюється особлива роль лікарів у судовому процесі. Відзначається, що “лікарі власне не свідки, вони більше судді, ніж свідки”.

У Вірменії в 1184 р. за дорученням Агванка Степаноса II було розпочато роботу над “Вірменським суддебником” в якому, зокрема, була стаття 29 ‘Про покарання за забиття’, а через 80 років у доопрацьованому “Суддебнику” Смбага Спарапета згадується про травму зубів та про необхідність визначення ступеня тяжкості тілесного ушкодження, а також про небезпечність для життя заподіяних ушкоджень.

Початок формування судової медицини в країнах Азії

У деяких країнах Азії (Китай, Японія, Корея) судова медицина почала розвиватися з XIII ст. Уже в 1247 р. в Китаї вийшов у світ трактат із судової медицини Сун-ци “*Сі-Юнань-Лу*”, в якому знайшли відображення питання судово-медичної діагностики у випадках насильної і раптової смерті. У трактаті вперше було описано трупні плями, трупне залякання, ознаки смерті від удару блискавки, техніка огляду трупа, було визначено точки на тілі людини, в ділянках яких пошкодження небезпечні для життя тощо.

Оскільки деякі судово-медичні дані запропоновано вперше саме китайськими вченими, **Китай вважають колицкою наукової судової медицини.**

Зміст трактату “Сі-Юнань-Лу”

Трактат складається з п'яти книг.

Перші дві книги присвячені питанням судово-медичного розтину трупа, документуванню результатів розтину. Розглядається ідентифікація трупів та опис ушкоджень, наведене графічне зображення небезпечних для життя точок тіла. Наведені способи діагностики насильницької смерті внаслідок ушкодження гострими та тупими предметами, механічної асфіксії, дії високої температури.

Третя книга містить основні відомості про способи ушкодження та відповідні знаряддя, про ознаки смерті внаслідок голоду, дії атмосферної електрики; містяться також відомості про причини раптової смерті та про ятрогенну смерть.

Четверта та п'ята книги присвячені питанням отруєння їжею, різними хімічними та тваринними отрутами тощо.

Статус лікаря у ранньому середньовіччі

В Європі в період раннього середньовіччя (XI-XII ст.) лікарі в судах участі не брали, бо панувала "обвинувальна" форма судового процесу. Зміна в XII-XIV ст. "обвинувальної" форми судового процесу на "розшукову", коли в основу обвинувачення або визнання правоти кладуться формальні докази, теж майже не вимагало залучення до процесу фахівців галузі медицини. Папа Піп III (XIII ст.) говорить про виняткове значення лікарів під час розгляду справ про ушкодження.

Перші посібники з судової медицини

Особливої уваги заслуговує перший посібник із судової медицини, створений французьким хірургом А.Паре (1517–1590) під назвою *“Порадник до складання судово-медичних ускладнень”*, а також *“Трактат про висновки лікарів і бальзамування трупів”*, в яких наводяться важливі відомості з різних питань судової медицини.

У 1621 р. вийшов другий посібник із судової медицини, написаний італійським лікарем П.Закхіасом під назвою *“Судово-медичні питання”*, який не втратив свого значення й тепер. Часті залучення лікарів до слідчої і судової практики сприяли новим відкриттям у галузі судової медицини. Серед них потрібно відзначити гідростатичну легеневу пробу для встановлення живонародженості немовлят, яку було рекомендовано К.Рейгером (1677) і Шреєром (1682).

Появи кримінальних кодексів

Бамбергський кодекс – перший європейський кримінальний кодекс, який уклав 1507 р. Шварценберг (J. Schwarzenberg), уперше законодавчо оформив питання судової медицини.

А в 1532 році в Німеччині видається *Кримінальний кодекс (Lex Carolina)* Карла V, яким визначено обов'язок для суддів запрошувати лікарів під час розгляду справ про заподіяння смертельних ран, дітовбивство, викидень, отруєння, помилки лікарів тощо. Це був акт, що започаткував федеральну медичну експертизу.

Доказ перших спроб медичних розтинів

Найстаріша з відомих мініатюр, яка зображає розтин трупа (з рукопису IV ст., який знаходиться в Оксфорді): лікар та монах застали сторонню людину біля трупа жінки; поряд з трупом знаходяться внутрішні органи – нирки, серце, легені, шлунок, а в руці особи, що виконує розтин, знаходиться печінка.

Напрямки розвитку судової медицини в Європі

У XVIII-XIX ст. на півночі Європи було видано так звані “*Варварські правди*” (*Leges Barbarorum*), в яких пропонувалось запрошувати лікарів для визначення ступеня тяжкості і характеру тілесних пошкоджень та розв’язання інших питань.

Наприкінці XVIII ст. та на початку XIX ст. в університетах Європи судову медицину викладали разом з анатомією, а наприкінці XIX ст. створюються у Відні, Берліні та інших великих містах інститути судової медицини, а в окремих державах (Франції, Бельгії, Австро-Угорщини, Румунії) – самостійні кафедри поліційної та судової медицини.

Напрямки розвитку судової медицини в Європі

У XVIII-XX ст. судова медицина в країнах Європи розвивалась відповідно до розвитку загальної медицини і змін у судових реформах особливо з введенням гласного судочинства, яке зобов'язувало лікаря-експерта прилюдно обґрунтовувати і захищати свої висновки. У XIX-XX ст. працювали багато видатних вчених, які розробляли окремі питання судової медицини. Серед них Гофман, А.Каспер, Машка, Лакасань, Мартін, Бруардель, Тамасія та ін.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

У Росії судова медицина розвивалася самостійним шляхом. Тут раніше, ніж в інших країнах, було затверджено законодавством обов'язкове судово-медичне дослідження трупа з використанням медичних висновків як доказів у суді.

Так, у правовому збірнику *“Руська правда”*, який належить до XI-XIII ст., пошкодження, зумовлені злочинами проти життя і здоров'я людини, розподілялись на дві групи: тяжкі і легкі. При цьому судова оцінка пошкоджень ґрунтувалася лише на наявності зовнішніх їх ознак на тілі потерпілого.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

Проте в “Руській правді” та в інших законодавчих актах і державних грамотах (“Двінська статутна грамота”) не було спеціальних положень відносно того, як і ким мають проводитись обстеження. За деякими з них, для огляду трупів виділяли спеціальних людей терміном на тиждень, внаслідок чого вони дістали назву “тижденників”.

У царських статутах і грамотах XVI ст. вже вказувалося, в яких випадках потрібно залучати лікарів для складання медичних висновків і подання їх до суду.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

У ті часи проводились також обстеження померлих осіб для встановлення причини смерті.

Так, коли в 1571 р. померла дружина Івана IV (Грозного), то для дослідження померлої був запрошений голандський лікар Бомеліус.

У XVI ст. після об'єднання навколо Москви відокремлених князівств було створено нові органи державного управління — Аптекарський приказ, потім Боярський приговор, які керували всією лікарською і аптечною службою в Росії. Вони були наділені адміністративними і судовими функціями.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

Лікарями Аптекарського приказу і Боярського приговору проводились дослідження для встановлення придатності різних осіб до державної служби, правильності лікування, з'ясування причин смерті тощо.

Незважаючи на відсутність у той період відповідних законодавчих актів, лікарі широко залучались як експерти в кримінальних справах. Висновки лікарів були одним з важливих доказів і впливали на рішення суду.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

Наступний період розвитку судової медицини починається від введення у військовому статуті Петра I (1714) артикулу 154 про обов'язковий розтин трупів у випадках раптової і насильної, смерті, яке мало велике значення для розвитку і формування судово-медичної експертизи в Російській імперії.

Таким чином, законодавством Петра I було започатковано організацію судово-медичної експертизи. В першій чверті XVIII ст. ця служба була створена в Москві і Санкт-Петербурзі, а з 30-х років вона стала започатковуватися у інших містах Росії.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

У 1797 р. у всіх губернських містах були засновані лікарські управи. Вони були зобов'язані проводити розтини трупів. До положення про лікарські управи входили *“Генеральні правила, що належать до лікарсько-судової науки”* (1798). Це був перший офіційний документ, який визначав порядок судово-медичного розтину.

Першим вищим навчальним закладом у Росії був Московський університет, заснований у 1755 р. На його медичному факультеті доктор Ерзамус уперше почав читати лекції з основ лікарсько-судової науки. У вступній лекції він наголошував на важливості значення для лікарів та юристів вивчення основ судової медицини. Лише в 1804 р. при університеті була створена кафедра анатомії, фізіології та лікарсько-судової науки.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

Крім того, вищі медичні заклади були відкриті в Юр'єві (1802), Харкові (1804), Казані (1804), Києві (1834), Новоросійську (1864), Томську (1888), трохи пізніше — у Саратові (1909), Ростові (1915), Пермі (1916) та інших містах.

Основними документами, які регламентували проведення судово-медичної експертизи, були *“Статут судової медицини”* (1828) і *“Наставления врачам при судебном осмотре и вскрытии мертвых тел”* (1829), підготовлені, проф. І.В.Буяльським (1789–1866), який ще в 1824 р. опублікував роботу *“Руководство врачам к правильному осмотру мертвых человеческих тел для узнания причины смерти, особенно при судебных исследованиях”*.

Самостійний вектор еволюції судової медицини Росії

Важливу роль у розвитку судової медицини відіграв великий хірург М.І.Пирогов (1810–1880).

У 1841 р. М.І.Пирогов видав спеціальний атлас *“Анатомические изображения человеческого тела, назначенное преимущественно для судебных врачей”*. М.І.Пирогов зробив понад 1000 досліджень трупів, що характеризує його практичну діяльність в галузі судової медицини.

Судова медицина України

Судова медицина в Україні розвивалась як складова частина медицини в Російській імперії, збагачуючи її видатними науковими досягненнями, що належать, зокрема, Київській і Харківській школам судових медиків. Слід відзначити таких учених, як Ф.Ф.Ергардт, Н.О.Оболонський, В.А.Таранухін, Ю.С.Сапожников, А.М.Гамбург, Ф.А.Патенко, М.С.Бокаріус, М.П.Марченко, та багатьох інших.

У довоєнні і післявоєнні роки в Україні було відкрито чимало медичних вузів та інститутів удосконалення лікарів, до складу яких увійшли кафедри судової медицини.

Сучасний стан судової медицини

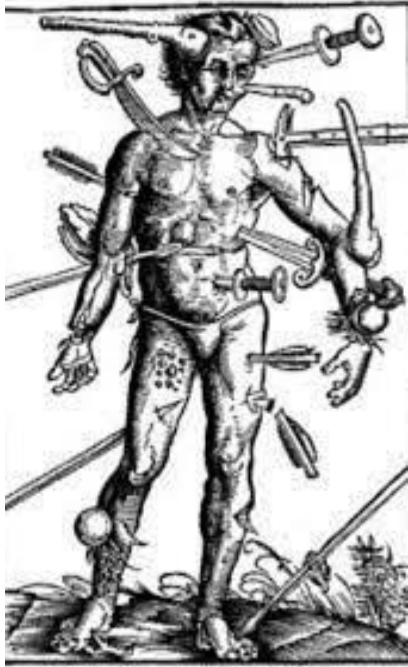

Тепер в Україні налічується 14 медичних вузів, які мають кафедри (курси) судової медицини. Крім того, аналогічні кафедри є також в закладах удосконалення лікарів Києва і Харкова, а також при медичному факультеті Ужгородського університету.

Працівники цих кафедр беруть активну участь у практичній роботі як висококваліфіковані судово-медичні експерти. Результати наукових досліджень, розроблених на кафедрах, мають переважно прикладне судово-медичне значення, а тому широко використовуються в експертній практиці.

Історія розвитку військової медицини

Початкові елементи військової медицини наявні в глибокій давнині. Так, в арміях стародавніх Єгипту, Індії, Греції та Риму вже існувала організація надання медичної допомоги пораненим воїнам.

У стародавній Індії привілейовані касти воїнів обслуговувалися військовими медиками, які спеціально утримувались у військах. Саме в індійській армії вже було організовано винесення поранених з поля бою. З цією метою недалеко від поля битви розгорталися спеціальні шатра – прототипи майбутніх перев'язочних пунктів, в яких і надавалась необхідна медична допомога.

Історія розвитку військової медицини

Історики свідчать, що в армії Олександра Македонського (IV ст. до н.е.) існувала досить розвинена військово-медична організація, що спрямовувала свої зусилля не тільки на лікування хворих і поранених воїнів, але й займалась запобіганням виникненню та поширенню хвороб у військах.

Військова медицина Римської імперії

Високого розвитку досягла військова медицина в Римській імперії. Військові лікарі в давньому Римі належали до почесного стану римських вершників. У війську Римської імперії під час III Пунічної війни (149–146 рр. до н.е.) існувала передова на той час військово-медична організація – військові лікарі “медікуси” (зцілювачі) були в кожній когорті і легіоні, в гарнізонах і на флоті.

В армії у складі воєнного “каструму” (табору) були засновані спеціальні лікувальні заклади “валетудинарії” (певні місця для хворих). Поранених у битвах воїнів виносили в тил бойових порядків, надавали медичну допомогу лікарі когорт, а звідки поранених переносили у валетудинарії. До заслуг військових лікарів періоду розквіту Римської імперії необхідно віднести і їх винахід – створення індивідуального перев’язувального пакету, який, зазнавши багатьох модифікацій, використовується й нині.

Військова медицина Римської імперії

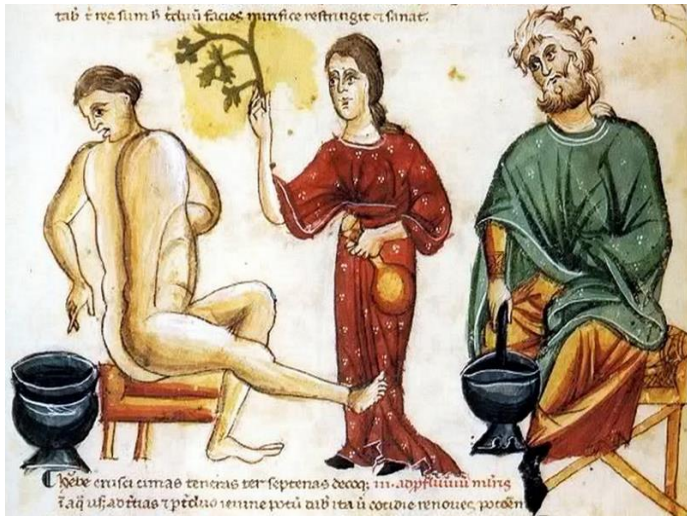
Цікаво, що саме в римській армії при легких пораненнях легіонери повинні були перев'язувати себе самі або надавати допомогу товаришеві. Для цього воїни забезпечувались індивідуальними перев'язувальними пакетами. Велике значення в римській армії надавалося раціональному облаштуванню таборів, забезпеченню доброякісною водою, фізичним вправам тощо.

В епоху Середньовіччя – розвиток військової медицини знаходився на досить низькому рівні. Лікарі, які супроводжували у походах хрестоносців, були некомпетентними в галузі тропічних захворювань й не мали досвіду їх лікування, тому складали додаткові спеціальні іспити, перш ніж займатися медичною практикою в Єрусалимі.

Вплив буржуазних відносин і створення основних держав Європи на військову медицину

Чума в Європі та Столітня війна між Францією й Англією у XIV ст. призвели до ще більшої стагнації в галузі медицини: замість істинно наукових медичних знань процвітали алхімія та чорна магія.

Становище змінилося за виникнення буржуазних відносин і створення основних держав у Європі. Централізованій державі потрібна була сильна постійна армія, яка могла бути надійним інструментом політики. Нею стала професійна наймана армія. Та утримання такої армії коштувало дорого, поповнення її новими найманцями, в тому числі й лікарями, було складним. Керівники держав стали створювати військово-медичну організацію, покликану забезпечувати армію медичною допомогою як в мирний, так і у воєнний час.

Розвиток військової медицини в Європі

У XV–XVI ст. у Франції, Іспанії та в арміях інших держав були полкові хірурги, рухомі та стаціонарні госпіталі. Саме в цей час уперше були видані спеціальні документи щодо порядку надання медичної допомоги пораненим (наприклад, Регламент 1591 р., Франція).

Все це сприяло розвитку наукових поглядів у галузі військової медицини. В цей час з'являються дослідження, що стосувалися вивчення характеру поранень та способів їх лікування, починає видаватися наукова література з питань військової охорони здоров'я тощо.

Значимість лікаря для війська

Значно зріс авторитет військового лікаря у ХІХ ст. Ось як цінував головного хірурга своєї армії Наполеон. Звертаючись до Ж.Д.Ларрея, французький імператор одного разу сказав: “Мій генерале, Вашу шпагу, хоча вона й не блищить, оголена на полі бою, я вважаю ціннішою, ніж шпаги інших моїх генералів, тому, що їх блискучі шпаги мають одного супротивника – військо ворога, Ваша ж боротьба з силами природи та патогенними мікробами – багатогранна. Щоб досягти перемоги, мої генерали потребують здорових та міцних воїнів. Всі вони захищені Вашою шпагою...”

Військово-медичні організації Нового часу

Новий час приніс з собою заміну в основних європейських країнах найманих армій регулярними, що комплектувалися на основі загального військового обов'язку. Регулярний характер набула й військово-медична організація цих армій – медична служба. В арміях створювалися штатні медичні підрозділи та заклади:

лазарети, госпіталі; розвивався також ще і військово-санітарний транспорт; поліпшилося правове становище військових лікарів. До питань надання медичної допомоги пораненим все частіше стала залучатися громадськість, створювалися різні благодійні товариства, розвивалася військово-медична наука.

Сучасний стан військової медицини

Потужним стимулом прискороеного розвитку військової медицини стали війни останнього періоду Нового часу, що набували все більш кровопролитного характеру. Участь в них масових армій, застосування ефективних засобів ураження живої сили і техніки: автоматичної вогнепальної зброї, артилерії, згодом танків, літаків, отруйних речовин, – призвело до виникнення величезних втрат пораненими. Постала проблема поповнення діючої армії особовим складом. Раніше з нею не зустрічалися воюючі держави, тепер вона набуває все більшої гостроти.

Висновки

Отже, дослідження та вивчення історій розвитку судової та військової медицини може дозволити перейняти цінну інформацію для її подальшої модернізації та використання у сучасному процесі становлення цих галузей.

Як би давно не відбувалися ті чи інші події, їх корисно знати. Без глибокого розуміння минулого важко досягнути стан військової та судової медицини сьогодні, а ще важче побачити його в майбутньому.

Опираючись на загальні закони історичної науки та ґрунтуючись на закономірностях історичного розвитку медицини, історія військової та судової медицини вивчає шляхи і рушійні сили розвитку цих галузей на всіх етапах: від початку їх виникнення як самостійних галузей медицини – до сучасного стану. Отже, за своєю сутністю історію військової та судової медицини можна розглядати як окремий, особливий розділ медицини та історії.

Висновки

Концентруючи в собі багатий досвід, історія вчить не повторювати помилок минулого, дає можливість обирати найефективніші форми і способи медичного забезпечення військ та судово-медичних експертиз, допомагає шукати шляхи успішного подолання труднощів у складних умовах.

Історії військової та судової медицини як окремі військово- та судово-медичні науки не в змозі охопити величезний масив подій минулого. Предмет їх наукових досліджень складають переважно загальні питання історичного розвитку цих галузей, наприклад, питання організації медичного забезпечення військ, які дозволяють виявити характерні закономірності та основні проблеми цього розвитку, що з особливою чіткістю виявляється в періоди війн.

Питання історії окремих галузей судової та військової медицини складають предмет наукових пошуків і викладання відповідних дисциплін медичного профілю.

Список використаних джерел

- Судова медицина: підручник / А. С. Лісовий [та ін.] ; ред. А. С. Лісовий; Медичний ін-т УАНМ, Національний медичний ун-т ім. О.О.Богомольця, Запорізький держ. медичний ун-т. - 2.вид., доп. і перероб. - К. : Атіка, 2011.
- Судова медицина. Медичне законодавство [Текст] : Підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. IV р.акр. Кн. 1 : Судова медицина / за ред. В.Ф. Москаленка, Б.В. Михайличенка. – у 2-х кн. – К. : Медицина, 2011.
- Судова медицина України: минуле і сьогодення [Текст] : монографія / В. Г. Бурчинський, А. Х. Завальнюк. - О. : Атропринт, 2009.
- <https://studfile.net/preview/7116490/page:3/>
- https://pidru4niki.com/89811/meditsina/korotkiy_viklad_istoriyi_sudovoyi_meditsini_sudovoyi_medichnoyi_ekspertizi
- http://esu.com.ua/search_articles.php?id=34457
- https://arm.nai.au.kiev.ua/books/sudova_medutsyna/nm/lec1.html